

Макарова О. П.,

кандидат психологічних наук, доцент,
старший викладач кафедри педагогіки та психології
Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-5480-5942

РОЛЬ ЕКСПЕРТА В ПРОВЕДЕННІ КОМПЛЕКСНОЇ СУДОВО-ПСИХОЛОГО-ПСИХІАТРИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

THE ROLE OF THE EXPERT IN THE CONDUCT OF A COMPLEX FORENSIC-PSYCHOLOGICAL-PSYCHIATRIC EXAMINATION IN THE JUDICIARY OF UKRAINE

Можливості та досягнення, в науковій психіатрії, в значній мірі можуть використовуватись в сучасному судочинстві як в кількісному так і в якісному розумінні: у кількісному – завдяки розширенню сфери розуміння, у якісному – в аспекті поліпшення комплексної судово-психолого-психіатричної експертизи. До основних видів судових експертиз, які проводяться експертом, є судово психологічна, судово-психіатрична та комплексна судова психолого-психіатрична експертизи. Розвиток психологічної експертизи розпочався у другій половині 20 ст., а трохи згодом виникла комплексна судова психолого-психіатрична експертиза. На даний час кількість комплексних судово – психолого-психіатричних експертиз, які проводяться в Україні, перевищує кількість однорідних судово-психологічних або судово-психіатричних експертиз. Це може бути зумовлено з вирішеннями питань, які пов'язані із застосуванням спеціальних психологічних знань, коли у судово-слідчих органів виникають деякі сумніви щодо психічної повноцінності підекспертної особи, а це в свою чергу є підставою для проведення експертизи з використанням спеціальних психіатричних знань. Призначення та проведення комплексної судово-психолого-психіатричної експертизи має практичні переваги для судово-слідчих органів, тому що замість проведення двох видів експертиз судово-психологічної та судово-психіатричної, правдиться одна комплексна судово-психолого-психіатрична експертиза, що в свою чергу суттєво підвищує рентабельність провадження експертизи та скорочує слідчі терміни.

При проведенні комплексної судово-психолого-психіатричної експертизи, для обґрунтування клінічного діагнозу, може застосовуватись широкий спектр додаткових параклінічних досліджень, при необхідності для обстеження підекспертних осіб, залучають фахівців, а саме: біохіміків, медичних психологів, невропатологів тощо. Розглядаючи роль експерта – психолога, зазначимо, що він надає експерту-психіатру тільки консультативну допомогу для правильного вирішення діагностичних та експертних питань, які мають відношення тільки до компетенції судової психіатрії. Для цього проводиться експериментально-психологічне дослідження пізнавальних процесів підекспертного, за результатами якого складається письмовий висновок.

Запропонована стаття розглядає місце комплексної судово – психолого – психіатричної експертизи в умовах сучасного Українського законодавства. Розглядається роль експерта-психолога та експерта-психіатра при проведенні комплексної експертизи. Визначаються перспективи щодо розширення практики застосування комплексної судово-психолого-психіатричної експертизи в цивільних та кримінально – процесуальних процесах.

Ключові слова: експерт, судово-психологічна експертиза, комплексна судово – психолого-психіатрична експертиза.

Possibilities and achievements of psychiatry can be used to a great extent in modern judicial proceedings in both quantitative and qualitative terms: quantitatively – thanks to the expansion of the scope of understanding, qualitatively – in the aspect of improving complex forensic psychological and psychiatric examination. The main types of forensic examinations conducted by an expert include forensic psychological and complex forensic psychological and psychiatric examinations. The development of psychological examination began in the second half of the 20th century, and a little later complex forensic psychological and psychiatric examination emerged. Currently, the number of comprehensive forensic psychological and psychiatric examinations conducted in Ukraine exceeds the number of homogeneous forensic psychological or forensic psychiatric examinations. This may be due to the solutions to issues related to the use of special psychological knowledge, when the judicial and investigative bodies have some doubts about the mental capacity of the person undergoing expert examination, and this, in turn, is the basis for conducting an examination using special psychiatric knowledge. The appointment and conducting of a complex forensic psychological and psychiatric examination has practical advantages for judicial investigative bodies, because instead of conducting two types of forensic

psychological and forensic psychiatric examinations, one complex forensic psychological and psychiatric examination is performed, which in turn significantly increases cost-effectiveness of examination proceedings and shortens investigative periods.

When conducting a complex forensic psychological and psychiatric examination, a wide range of additional paraclinical studies can be used to substantiate the clinical diagnosis, if necessary, specialists are involved for the examination of sub-experts, namely: biochemists, medical psychologists, neuropathologists, etc. Considering the role of an expert – a psychologist, we note that he provides only advisory assistance to an expert psychiatrist for the correct solution of diagnostic and expert issues that are related only to the competence of forensic psychiatry. For this purpose, an experimental-psychological study of the cognitive processes of the sub-expert is conducted, based on the results of which a written conclusion is drawn up. Such cooperation helps the expert psychiatrist to more accurately establish a medical diagnosis and provide answers to questions that have arisen in judicial and investigative bodies.

The proposed article examines the place of complex judicial-psychological-psychiatric examination in the conditions of modern Ukrainian legislation. The role of an expert-psychologist and an expert-psychiatrist in conducting a comprehensive examination is considered. Prospects for the expansion of the practice of the application of complex forensic psychological and psychiatric examination in civil and criminal procedural processes are determined.

Key words: *expert, forensic-psychological examination, complex forensic-psychological-psychiatric examination.*

Судова експертиза призначається у випадках, коли в ході провадження у цивільних та кримінальних справах потрібні спеціальні знання, вміння, навички. В даному випадку до «спеціальних» належать пізнання в галузі психології та в галузі психіатрії. У разі виникнення потреби в цих знаннях призначається судово-психіатрична експертиза. При виникненні сумнівів щодо психічної повноцінності особи, яка бере участь у провадженні, це є підставою для призначення судових експертиз. Підставами для призначення експертизи можуть бути, передусім, дані згідно з якими учасник процесу, у минулому вже обстежувався психіатром та має діагностований психічний розлад; перебуває, чи перебувала раніше, під наглядом психіатра, була госпіталізована чи лікувалась у психіатричній лікарні; була визнана, за психологічним захворюванням, непридатною до військової служби; визнавалась, в інших справах, неосудною та перебувала на примусовому психіатричному лікуванні тощо [1].

В процесуальному законодавстві визначено що проведення судово-психіатричної експертизи призначається для визначення безпорадного стану потерпілого (стан викликаний психічними розладами); здатності особи розуміти значення своїх дій, керувати ними в момент вчинення цивільної правочини (складання заповіту) тощо. Під час проведення експертизи, якщо виникають сумніви щодо осудності підозрюваного та обвинуваченого, або наявності у них психічного розладу на час розгляду справи, в своїх висновках, експерти-психіатри дають рекомендації щодо необхідності застосування до підозрюваного та обвинуваченого примусових заходів медичного характеру.

Комплексна судово-психолого-психіатрична експертиза призначається при Цивільному або Кримінальному провадженнях, коли виникає потреба в психіатричних та суміжними з психіатричними науковими знаннями. Така експер-

тиза проводиться відповідно до загальних норм Кримінально процесуального кодексу, Цивільно процесуального кодексу та положень відомчих нормативних документів, що регламентують провадження такого роду експертизи. Відомчі нормативно-правові акти щодо питань судово-психіатрії конкретизують загальні норми Кримінально процесуального кодексу та Цивільного процесуального кодексу з урахуванням специфіки судово-психіатричної експертизи та її відмінностей в інших судових експертизах. У випадках розбіжностей між нормами закону та відомчого нормативно правового акту слід керуватися нормою закону [5].

Підозріла поведінка осіб, яка спостерігається під час слідчих дій, повинні стисло відображатись в протоколах та постанові щодо призначення експертизи. При проведенні експертизи підозрюваних та обвинувачуваних, на попередньому слідстві необхідно керуватись вимогами Кримінально процесуального кодексу, згідно якого, особи які направлені на судово-психіатричну експертизу допускаються лише при наявності відомостей що саме ця особа скоїла суспільно небезпечне діяння щодо якого порушено кримінальне провадження та ведеться слідство. Якщо під час експертизи виникають сумніви щодо осудності обвинуваченого та підозрюваного, або наявності у них психічного розладу на час провадження, то експерт-психіатр надає висновок з рекомендаціями щодо потреби застосування, до вказаних осіб, примусових заходів медичного характеру [1].

Отже судова експертиза – це процесуальна дія, що складається з проведення досліджень та надання висновку експертом з питань, вирішення яких вимагає спеціальних знань в галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла та які поставлені перед експертом судом або органами дізнання, з метою встановлення обставин, які підлягають доведенню у справі.

В практиці слідчих та судових органів все частіше використовують наукові можливості психології та психіатрії, саме при проведенні судово-психологічної та судово-психіатричної експертиз, а також при комплексній судово-психолого-психіатричній експертизі. Такі види експертиз призначаються та проводяться на етапах досудового розслідування, повторної, додаткової та комплексної експертизи з можливим подальшим викликом експерта до суду.

В судочинній практиці не так часто використовують можливість комплексної судово-психолого-психіатричної експертизи в цивільному судочинстві, хоча саме в ньому буде доцільне та ефективно використання психологічної та психіатричної науки [2]. Вирішення цивільно-правових питань на протязі слідчого та судового процесів потребують не тільки всебічної професійної підготовки а і життєвого досвіду слідчих та суддів, а також використання ними психологічних знань які вони отримують під час фахового навчання. Але при цьому треба розуміти, що згідно процесуальному законодавству, слідчий або суддя, основні функції яких полягають у здійсненні правосуддя, не можуть виступати в ролі експерта.

Висновок експерта – психолога або експерта-психіатра – один з важливих джерел судових доказів, які формуються за результатами конкретного дослідження, можливим предметом якого може бути індивідуально психологічні (психічні) особливості підекспертного, його батьків, ступінь психологічної сумісності тощо.

Також важливо звернути увагу на норми законодавства про судову практику щодо визначення угод недійсними. Згідно ст. 225 Цивільного кодексу України, у випадках коли немає законних підстав для визнання громадянина недієздатним, однак є всі данні про те що, під час підписання угоди він перебував в такому стані, коли не міг розуміти значення своїх дій або керувати ними (тимчасові психічні розлади, нервові потрясіння тощо). Для визначення такого стану на момент складання угоди суд призначає комплексну судово-психолого-психіатричну експертизу [3].

Вимоги щодо визнання угоди недійсною вирішуються з урахуванням висновку комплексної судово-психолого-психіатричної експертизи, а також з урахуванням інших наданих доказів.

Але, при цьому треба враховувати те що тимчасові психічні розлади або стресові стани можуть бути різними за характером, тяжкістю та ступенем вираженості. При цьому недієздатність суб'єкта може бути обумовленою не тільки через захворювання, а і через дію психологічних факторів (дії яких тільки посилюють дію патопсихологічних змін особистості). Відомі випадки, коли психічно здорова людина, при певних обставинах, могла усвідомлюючи чи усвідомлено не повною мірою значення своїх

дій, тимчасово втратити здібності до вольової регуляції своєї поведінки. До таких обставин можна віднести тяжкі соматичні захворювання, екстремальні ситуації тощо. Психічний стан особистості може впливати на виникнення хвороби та хворобливих станів [4].

За останні роки кількість призначення та проведення судово-психологічних та комплексних судово-психолого-психіатричних експертиз значно збільшилась, це може бути пов'язано зі збільшенням порушень кримінальних проваджень. Комплексні судово-психолого-психіатричні експертизи призначаються для осіб яких звинувачують за ст. 152–156 Кримінального кодексу України [5].

Але інколи в досудовому розслідуванні трапляються випадки, коли перед експертом психологом та експертом психіатром постають питання, які не належать до їх компетенції та потребують суто правової оцінки. Органи досудового слідства та суду повинні кваліфіковано та правильно формулювати запитання, які постають перед експертами.

Комплексну судово-психолого – психіатричну експертизу повинні проводити фахівці які мають вищу освіту, практичний досвід роботи та спеціалізацію за напрямком психології, медицини та психіатрії.

Отже, при формуванні статті, стало зрозумілим, що проведення судово-психіатричної експертизи та комплексної судово-психолого-психіатричної експертизи розповсюджується як при розгляді кримінальних проваджень так і в цивільних процесах. В питанні щодо поліпшення проведення зазначених експертиз, то тут можемо виділити, що для їх проведення необхідно залучати фахівців з вищою освітою психолога, психіатра, лікаря. Які мають досвід практичної роботи, та постійно підвищують свою професійну спеціалізацію. Розглядаючи практику здійснення судочинства, то тут визначається необхідність щодо закріплення визначених фахівців для розгляду справи, щоб вони мали змогу глибше розуміти психологію підсудного, потерпілого. Допомогли слідству та суду правильно зрозуміти ситуацію, надати адекватну оцінку показанням та допомогти розтлумачити висновок експерта.

Органам слідства та суду, буде доречним залучати фахівців-експертів з психології та психіатрії для проведення судово-психологічної та комплексної судово-психолого-психіатричної експертизи в кримінальних та цивільних процесах. Долучати визначених фахівців на ранніх стадіях слідства, це такий вид експертизи який проводиться в кабінеті слідчого для об'єктивної оцінки психічної діяльності людини. Проведення якісної експертизи забезпечить суворе дотримання встановлених правових норм та гарантій для підекспертної особи, яка перебуває під слідством.

Список використаних джерел:

1. Гусєва В. О. Призначення судово-медичних експертиз під час розслідування насильства щодо працівника правоохоронного органу: проблеми та шляхи їх вирішення. (Право і безпека). 2021. № 3 (82). С. 102–112. <https://doi.org/10.32631/pb.2021.3.11>
2. Гусєва В. О. Сучасні можливості психологічних експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених проти працівників правоохоронних органів. (Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка). 2021. № 3 (95). С. 256–267. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.95.256-267>
3. Макарова О.П. Судово-психіатрична експертиза: теоретичні аспекти та проблеми призначення. (Наше Право Науково-практичний журнал). 2023, № 4. С. 61–66.
4. Судова психіатрія та судово-психіатрична експертиза : навч. посіб. / І. М. Григус та ін. Львів : Новий Світ-2000, 2018. 118 с.
5. Тертишник В. М. Судова експертологія : підруч. для підгот. здобувачів освіт. ступеня «магістр» за спец. 081 «Право» та 262 «Правоохоронна діяльність». Харків : Право, 2021. 278 с.
6. Kryvoruchko, L., Pylyp, V., Makarova, O., Activities of Ukraine law enforcement agencies to ensure the rights and freedoms of citizens during martial law. (2023). *Amazonia Investiga*, 13(62). С. 185–193. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.22>